

כוחו של פיתוח תיירותי בעיצוב הקהילה – כיצד יוצרים פיתוח תיירותי כלכלי ומקיים גם יחד?

ד"ר נירית קורן-לורנס, מנחת בינוי קהילה בק.מ.ה.

אתרי מורשת הם חלק מתחושת השייכות, הגאווה והזהות המקומית שלנו. רבים מהם מהווים חלק בלתי נפרד מהזהות הקהילתית מאירועים וטכסים של הקהילה, כגון: חג יישוב; ציון משותף של חגים מלוח השנה העברי; אירועים קהילתיים כגון מסיבות בר/בת מצווה יישוביות, מסיבות שורשים משפחתיות; פעילויות תרבותיות וחינוכיות ועוד. עצם קיום האירועים במרחב האתר מהווה את החיבור ומעמיק את ההכרות של התושבים עם המורשת המקומית. במקביל, התכנים באירועים ובטקסים החוזרים על עצמם מדי שנה מבטיחים כי התכנים יהוו חלק בלתי נפרד מהזהות המקומית של כל מי שגר במקום.

ישנם אתרי מורשת שהופכים עם השנים ליעד תיירותי, דבר אשר משפיע על האקוסיסטם סביבם. אתר מורשת הנמצא בסמוך או בתוך קהילה גאוגרפית, כגון חומות עכו העתיקה, מוזיאון לוחמי הגטאות או נמל יפו, מהווה חלק ממערכת שבה כל המרכיבים משפיעים זה על זה. על מנת שאתר מורשת יתפקד באופן מיטבי ולאורך זמן – הן כאתר תיירות ועניין והן כמקור להזדהות, שייכות וגאווה עבור הקהילה המקומית, יש צורך להעמיק במספר היבטים.

פיתוח תיירותי מגיע ברוב המקרים ממניעים של צמיחה כלכלית. תיירות נתפסת כמנוע צמיחה מקומי, אזורי או לאומי, המאפשר יציאה ממשבר כלכלי ואף הגעה לעצמאות. ניתן לראות זאת בתחומים הבאים:

- פיתוח תשתיות ושירותים לתיירות, המשפרות גם את אלה של התושבים ותורמות לאיכות חייהם. למשל: הסדרת שבילי גישה וחנייה לאורחי האתר, מאפשרת גם גישה נוחה לתושבים (כאשר האתר הוא בסמוך למקום המגורים).
- הגדלת מקורות תעסוקה לתושבים, בין אם כמועסקים ובין אם כיזמים ובעלי עסקים. למשל: מדריכים ומורי דרך המועסקים באתר, מסעדות הסמוכות לאתר המקבלות את קבוצות המבקרים.
- הזרמת משאבים והשקעות למקום, בין אם אלה משאבים פרטיים, לאומיים או בינלאומיים. למשל: רשות מקומית הרואה באתר כמשאב חשוב, היא בעלת יכולות לגייס משאבים (כגון תרומות, קרנות, משקיעים) לפיתוח ולתחזוקה של האתר.

בהיבט החברתי-תרבותי, ניתן לראות כי פיתוח תירות מורשת, מקדם היבטים שונים של הקהילה:

- העלאת מודעות, הבנה והערכה של התרבות המקומית. הפיכת מורשת ליעד תירותי הינה פעולה המעידה על עניין ייחודי, וחשוב מספיק עבור אנשים מבחוץ להגיע ולחוות, ולכן קהילה תרצה לשמר אותו. דוגמא יפה ניתן לראות במיזם החדש של עיריית עפולה, המזמין אנשים להכיר את המורשת המקומית. <https://tinyurl.com/n243mddy> היבט נוסף לכך ניתן לראות במיזם "כפר ביקרתם" <https://tinyurl.com/2ejs2zz7> אשר מזמן הבנה והכלה בין תרבותית ואפשרות לצמצום דעות קדומות, כאשר יש הבדל תרבותי בין המקומיים למבקרים.
- חיזוק קשר של קהילה למקום, חיזוק זהות מקומית, גאוות יחידה וחיבור לעבר ולהיסטוריה של המקום. יש בכך שימור מסורות ומורשת תרבותית שבאופן אחר היו הולכים לאיבוד. כדוגמת מוזיאון יהדות תימן בראש העין. <https://tinyurl.com/ipsid9v8> או באמצעות פעילות באתר, כמו במיזם "סובב עין הים" בשכונת עין הים בחיפה, שם אנשים מכירים, מתחברים ומזדהים עם המקום והמורשת <https://haipo.co.il/item/13552>.
- מרחב למעורבות והשפעה של תושבים על המרחב בו חיים אשר בא לידי ביטוי למשל במעורבות מתנדבים באתר (הדרכה, תחזוקה, חברות בוועד מנהל, קידום הנושא בשיח הציבורי ועוד) כדוגמת תכנית "גן-קהילה" של רשות הטבע והגנים <https://tinyurl.com/nvbdsdsf>; אירועים ופעילויות כגון אימוץ אתר <https://tinyurl.com/26ahwwa2>; נאמני שימור וכדומה.

המחיר החברתי והקהילתי של פיתוח תירותי יכול להיות גבוה מאוד. כדי שפיתוח תירותי יהיה מקיים וצודק הקהילה המקומית כולה צריכה להיות מעורבת

יחד עם זאת, לעיתים המחיר החברתי והקהילתי של הפיתוח התיירותי-כלכלי גבוה מאוד. כך, למשל ניתן לראות תופעות כגון:

- קונפליקטים פנימיים בקהילה המארכת: מסחור יתר של מסורות ומרכיבים תרבותיים; מתח בין אלה המתפרנסים מתיירות אל מול מי שאינם מרוויחים מכך או הרואים בתיירות מטרה. עמדות שונות של תושבים מקומיים בסוגיית "שימור מול פיתוח"
- מתח בין מארחים לאורחים: פער תרבותי, שפתי או חברתי בין תושבים מקומיים לתיירים; תחרות ועומס בין תושבים למבקרים סביב שימוש בתשתיות כגון חניה, מרחבי תרבות ופנאי; הפרעה לאורח החיים הסדיר של תושבים מקומיים (רעש, לכלוך, נורמות התנהגות שונות; וכדומה.
- עלייה ביוקר המחייה: באזור המבוקש על ידי תיירים יהיו לרוב מחירים גבוהים יותר למוצרי צריכה (כגון מזון); דיור; תרבות ופנאי ועוד.
- עלול להיות אובדן עצמאות של התושבים בתהליכי קבלת החלטות בנושאים הקשורים לעניינים מקומיים, בשל מעורבות גופים פרטיים וציבוריים סביב הפיתוח התיירותי

דוגמאות מהעולם למחירים החברתיים של תיירות ניתן לראות ביעדים ידועים ומבוקשים כגון ברצלונה, פירנצה, איסלנד ופרו, שם התושבים המקומיים מביעים חוסר שביעות רצון מנוכחות התיירים בעירם, ומוצאים דרכים שונות להתמודד עם זה <https://tinyurl.com/pk588nby>

על מנת שפיתוח תיירותי יהיה מקיים, כלומר: יתקיים ויתפתח לאורך זמן, יהיה יציב מבחינה כלכלית, צודק מבחינה חברתית ומותאם מבחינה סביבתית, (התכנון, הניהול והפיתוח צריכים לכלול חיבור ומעורבות של ההיבטים הכלכליים, החברתיים והסביבתיים. המשמעות היא כי הקהילה המקומית כולה, ולא רק התיירנים או הרשויות, צריכים להיות מעורבים בתהליכי הפיתוח של האתרים. כלומר, ניהול משאבי התיירות כך שצרכים כלכליים, חברתיים ואסתטיים נוכחיים מקבלים מענה, יחד עם שמירה על תהליכים אקולוגיים, מגוון מינים, יושרה תרבותית ומערכות תומכות חיים. לדוגמא: מיקסום התועלות מן התיירות תוך הקטנת עלויות; הבטחת חלוקה צודקת של התועלות (הכנסות) מן התיירות בתוך הקהילה המקומית; צמצום דליפת המשאבים מן הכלכלה המקומית ובכך הגברת אפקט ההכפלה; עידוד יוזמות מקומיות בקהילה המקומית. מן ההיבט הסביבתי, הקיימות פירושה הגנה על הסביבה, לא רק לצורך המשך קיום התיירות, כי אם גם הכרחי להמשך קיום מערכות החיים השונות.

עד לפני כעשור, התפיסה השלטת היתה כזו הרואה הבדלים מהותיים בין ניהול תיירות לניהול מורשת תרבותית. כיום המגמה משתנה, ומחקרים ותיאוריות מעלים כי יש הרחבה עד כדי אחידות בינם. המטרות של שתי המערכות: בעבר היו חד ממדיות (מטרה חברתית-תרבותית לניהול מורשת לעומת מטרה כלכלית לניהול תיירות), היום הן מגוונות וחלקן אף חופפות.

המגמה הבולטת בשנים האחרונות היא החיבור הסימביוטי בין תחומי התיירות, המורשת והקהילה, וההבנה כי האחד אינו יכול להתקיים ללא שני האחרים. עובדה זו משפיעה כמובן על האופן בו מנהלים אתרים אלה, ברמת קביעת המדיניות, קבלת החלטות ויישום בפועל.